

ČESKOSLOVENSKÁ EKONOMICKÁ REFORMA V ROKU 1991 A TRHOVÝ HOSPODÁRSKY SYSTÉM

VILIAM PÁLENÍK

CZECHOSLOVAK ECONOMIC REFORM IN 1991 AND THE MARKET ECONOMY SYSTEM

ABSTRAKT

Po komunistickom prevrate vo februári 1948 malo Československo centrálnu plánovanú ekonomiku, ktorá v konkurencii trhových ekonomík neuspela. V období pádov komunistických režimov okolo roku 1989 sa vytvoril štandardný reformný balíček zvaný washingtonský konsenzus, ktorý sa stal určujúcim v československej „šokovej ekonomickej transformácii“ v roku 1990. Jej razantné transformačné kroky viedli v roku 1991 k hospodárskemu poklesu, ktorý z hľadiska HDP rýchlo odznel. Ekonomická transformácia z roku 1991 si kládla za cieľ obnoviť trhovú ekonomiku, čo sa podarilo, aj keď súvisiace problémy a dôsledky pretrvávajú. Z hľadiska konvergencie slovenskej priemernej životnej úrovni k EÚ27, resp. Rakúska bola úspešná dekáda 2000 až 2010, avšak po vtedajšej hospodárskej kríze sa slovenskú konvergenciu nepodarilo znovu naštartovať. Aktuálna slovenská životná úroveň je len o niečo viac ako polovica rakúskej. Dôvodom je dobrá hospodárska politika Rakúska (úspešný vstup do Európskej únie, profitovanie z otvorenia hraníc a pod.), hĺbka deformovania našej ekonomiky centrálnym plánovaním v rámci RVHP, ale aj chyby v 35-ročnej hospodárskej politike na Slovensku. Aktuálne má Slovensko len 67 % životnej úrovne priemeru EÚ27.

Kľúčové slová

Slovensko, Československo, ekonomická transformácia, reálna konvergencia.

ABSTRACT

After the communist coup in February 1948, Czechoslovakia had a centrally planned economy that failed to compete with market economies. During the collapse of communist regimes around 1989, a standard reform package called the Washington Consensus was created, which became decisive in the Czechoslovak “shock economic transformation” of 1990. Its drastic transformation steps led to an economic decline in 1991, which quickly subsided in terms of GDP. The economic transformation of 1991 aimed to restore a market economy, which was achieved, although the related problems and consequences persist. In terms of convergence of

the Slovak average standard of living to the EU27, or Austria, the decade from 2000 to 2010 was successful, but after the economic crisis of that time, Slovak convergence could not be restarted. The current Slovak standard of living is only slightly more than half of the Austrian standard of living. The reason is Austria's good economic policy (successful entry into the European Union, profiting from the opening of borders, etc.), the depth of the distortion of our economy by central planning within the framework of the Common Market, but also the mistakes in the 35-year economic policy in Slovakia. Currently, Slovakia has only 67% of the EU27 average standard of living.

Key words

Slovakia, Czechoslovakia, economic transformation, real convergence.

Úvod

Československá menová reforma v roku 1953 a tzv. šoková ekonomická reforma v roku 1991 sú v historickej pamäti slovenskej spoločnosti ukotvené ako udalosti, ktoré viedli k bezprostrednému zníženiu životnej úrovne domácností. V tom však ich podobnosť končí. Diametrálne sa líšili svojím obsahom, príčinami, ale aj dôsledkami. Cieľom tejto práce je analyzovať ich v kontexte zmien nášho ekonomického systému a našej dlhodobej ekonomickej výkonnosti. Nadväzujeme pri tom na našu predošlú prácu zameranú na význam menovej reformy v Československu v roku 1953 pre zavedenie centrálne plánovanej ekonomiky. (Páleník, 2024)

Československá ekonomika pred nežnou revolúciou v roku 1989

Obnovovanie predvojnového Československa bolo postavené na právnej kontinuite vrátane kontinuity kapitalistického hospodárskeho systému¹. Uskutočňovala sa však podľa Košického vládneho programu z apríla 1945. Ten obsahoval obmedzenú demokraciu, eufemisticky nazvanú ľudová demokracia. V ekonomickej oblasti obmedzoval súkromné vlastníctvo vrátane poštátňenia časti podnikov. Komunistická strana Československa (ďalej KSČ) zdôvodňovala poštátňovanie sloganmi: „previesť pod národnú správu majetok Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov“, „že poženie so všetkou rozhodnosťou pred súd zradcov z radov bankových, priemyselných a poľnohospodárskych magnátov“, „chce postaviť celý peňažný a úverový systém, kľúčové priemyselné podniky, poisťovníctvo, prírodné

¹ Hospodársky systém a jeho druhy pozri: (Samuelson, 1992), (Žaloudek, 1999).

a energetické zdroje pod všeobecné štátne vedenie“.² Takéto zámery sa KSČ v rokoch 1945 – 1948 vďaka vojnovým príkorm a oslobodeniu Červenou armádou v podstate darilo naplňať.

Trhové ceny úspešne nevyrovnávali dopyt a ponuku. V oblasti spotrebiteľského trhu to bol dôsledok vojny, keď bolo nutné dočasne ponechať prídellový systém základných potravín a tovarov, avšak so súbežným voľným trhom, kde boli prirodzene vyššie ceny ako v prídellovom systéme. Pritom sa počítalo s tým, že prídellové a voľné ceny čo najskôr splynú.

Obdobie rokov 1945 až 1948 považujeme síce za obdobie trhového hospodárskeho systému, avšak nie základného typu. Kvôli postupnému prevažovaniu štátneho vlastníctva podnikov hovoríme o trhovom socializme s prvkami povojnovej ekonomiky.

Toto obdobie skončilo komunistickým prevratom vo februári 1948, keď došlo k politickej zmene od demokratického k totalitnému politickému systému. To umožnilo nevrátne zmeny od trhového socializmu k centrálne plánovanému hospodárskemu systému. Podľa nášho názoru bola táto premena v hlavných rysoch zavŕšená už menovou reformou v Československu v roku 1953.

Náš ďalší hospodársky vývoj prešiel viacerými modifikáciami, avšak podstatné je, že prebiehal v podmienkach studenej vojny medzi sovietskym blokom, ktorého sme boli súčasťou, a Západom na čele so Spojenými štátmi americkými (ďalej USA)³. Studenú vojnu ekonomicky vyhralo USA so svojimi spojencami, keď v dôsledku intenzívneho zbrojenia a rozdielov v ekonomickej efektívnosti bol odstup v životnej úrovni obyvateľov taký zjavný, že si to vynútilo pokus o reformu Sovietskeho zväzu, ktorý bol neúspešný a vyústil do rozpadu sovietskeho bloku a nakoniec aj samotného Sovietskeho zväzu.

Odstup v životnej úrovni v dvoch diametrálne rozdielnych systémoch sa meral veľmi diskutabilne a propaganda zámerne vyzdvihovala tie aspekty, ktoré jej vyhovovali, ako bola existencia nezamestnanosti na Západe, avšak bez porovnania podpôr v nezamestnanosti s platmi na Východe v podmienkach prezamestnanosti. Dôležitá bola aj otázka iných používaných princípov štátnej ekonomickej štatistiky vrátane jej nezávislosti a tým dôveryhodnosti. Preto sa obmedzíme na komparáciu vhodne zvolených dvojíc krajín.

² (Wikipedia 2024, https://cs.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%A1lick%C3%BD_vl%C3%A1dn%C3%AD_program)

³Studená vojna trvala približne od roku 1947 do roku 1991. Bola skrytým konfliktom medzi Západom a Východom. Pod Západom sa rozumejú USA a ich západní spojenci (formálne zoskupení v Organizácii Severoatlantickej zmluvy – NATO) a Východom sa rozumie Sovietsky zväz a jeho spojenci vrátane vtedajšieho Československa (formálne zoskupení vo Varšavskej zmluve). Spojené štáty a Sovietsky zväz sa po víťazstve v druhej svetovej vojne stali súperiacimi superveľmocami. Namiesto otvoreného vojenského konfliktu o svetovú nadvládu sa konfrontácia odohrávala medzi ich zoskupeniami, a to hlavne v ideologickej, politickej, propagandistickej, hospodárskej a vedecko-technickej rovine. Prenášala sa aj do kultúry, vedy, športu i medziľudských vzťahov a pod.(Westand, 2010)

Například po skončení druhé světové války byla životní úroveň Němců zhruba rovnako zlá, ale v roce 1989 byla životní úroveň v Německé demokratické republice⁴ přibližně horší než v Německé spolkové republice, což se tehdy okrem iného prejavovalo masovými emigraciami cez ich ambasádu v Praze alebo cez Neziderské jazero z Maďarska do Rakúska. V našich podmienkach strednej Európy je výstižné porovnanie Slovenska a Rakúska. Po druhej svetovej vojne bolo Rakúsko porazená, vojnou zdevastovaná krajina, ktorú víťazné mocnosti rozdelili na 4 okupačné pásma. Úplnú suverenitu získalo až v roku 1955, keď mohlo naplno začať svoju hospodársku obnovu a rozvoj. Slovensko bolo vojnou zničené oveľa menej ako Rakúsko a Československo bola víťazná krajina, ktorá hneď v roku 1945 začala svoju povojnovú obnovu, avšak v roku 1948 sa zmenila na centrálnu riadenú ekonomiku. Hospodársky neúspech centrálne riadenej ekonomiky najlepšie dokladá priepastný rozdiel medzi životnou úrovňou na Slovensku a v Rakúsku v roku 1989, keď v dôsledku nežnej revolúcie boli otvorené hranice a Slováci šli masovo navštevovať a nakupovať v Rakúsku a nie naopak. (Durman, 1998)

Prístupy k hospodárskym transformáciám v kontexte rozpadu sovietskeho bloku

V našich podmienkach v druhej polovici 80. rokov v rámci tzv. perestrojky prebiehali rozsiahle a relatívne komplexné vedecko-výskumné práce Prognostického ústavu Československej akadémie vied a Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ktoré objasnili limity centrálne riadenej a direktívne plánovanej socialistickej ekonomiky, definovali potrebu systémových zmien. Početný riešiteľský kolektív analyticky doložil a prognostickou projekciou potvrdil dlhodobú zdrojovú nezvládnuteľnosť investičného procesu a hospodárskeho rastu, vyúsťujúcu do trvalého poklesu jej finálnej účinnosti.⁵ Tvorcovia prirodzene nemohli prekročiť vtedajšie ideologické limity a tiež je otázne, či by politické vedenie reálne prišlo k navrhovaným reformám a či by boli úspešné. Dôvod je v tom, že nežnou revolúciou roku 1989 bol ukončený totalitný komunistický režim a tieto navrhované reformy boli len jednou z viacerých možností, avšak nazhromaždenými vedomosťami, analýzami a osobnosťami sa stali jedným zo zdrojov formovania porevolučných zmien ekonomického systému.

⁴ Německá demokratická republika bola v roku 1949 založená v sovietskej okupačnej zóne, zatiaľ čo Německá spolková republika („západné Německo“) bola zložená z troch západných zón (pôv. tzv. Trizónie). Východné Německo bolo satelitným štátom Sovietskeho zväzu.

⁵ Zhrnutie výsledkov týchto prác je dostupné v (Okáli a kol., 1999).

V období pádov komunistických režimov okolo roku 1989 sa vytvoril štandardný reformný balíček, ktorý uznávali washingtonské inštitúcie, ako je Medzinárodný menový fond (ďalej MMF), Svetová banka ale aj ministerstvo financií USA. V roku 1989 bol Johnom Williamsonom spísaný do desiatich pravidiel, ktoré uvádzame v heslovitej podobe takto (Williamson, 2002):

- 1) Fiškálna disciplína bez veľkých fiškálnych deficitov v pomere HDP.
- 2) Presmerovanie verejných výdavkov od diskriminujúcich a rast potláčajúcich k oblastiam, ako je vzdelanie, zdravotníctvo a infraštruktúra.
- 3) Daňová reforma – rozšírenie daňového základu a zníženie hraničných daňových sadzieb.
- 4) Finančná liberalizácia – trhovo určované úrokové sadzby.
- 5) Konkurencieschopný menový kurz, ktorý prinesie rýchly rast netradičného exportu.
- 6) Liberalizácia obchodu s dôrazom na nahradenie dovozných kvót za clá, ktoré sa majú postupne znižovať.
- 7) Zrušenie bariér pre vstup priamych zahraničných investícií.
- 8) Privatizácia štátnych podnikov.
- 9) Deregulácia – zrušenie tých regulácií, ktoré bránia vstupu nových firiem alebo obmedzujú konkurenciu s výnimkou regulácií v oblasti bezpečnosti, životného prostredia, ochrany spotrebiteľa a dohľadu nad finančnými inštitúciami.
- 10) Ochrana vlastníckych práv.

Washingtonský konsenzus mal aj svojich kritikov, napríklad (Stiglitz, 1999). Do medzinárodného diskurzu významne prispel aj János Kornai⁶. Príprava a realizácia ekonomickej transformácie bola významná a veľmi ťažká úloha, pred ktorou stáli postkomunistickí, ale aj svetoví ekonómovia. Ťažká bola už preto, že nemala historickú paralelu a ani svoju teóriu. Preto museli vychádzať z poznatkov, ktoré sme už naznačili, ale v kombinácii s vlastným úsudkom, zohľadňujúcim miestne špecifiká.

Nežná revolúcia a príprava ekonomickej transformácie

Hneď po nežnej revolúcii nebola vôbec jasná vízia, aký bude budúci hospodársky systém a ani ako sa k nemu dopracovať. Na jednej strane boli predstavy obnoviť pohľady

⁶János Kornai bol významný maďarský reformný ekonóm, ktorý bol kritikom centrálne plánovaného hospodárstva. Pôsobil v Maďarskej akadémii vied a bol hosťujúcim profesorom na viacerých západných univerzitách vrátane Harvardovej univerzity v rokoch 1986 – 2002. Vytvoril často citovanú prácu o ekonomickej transformácii: (Kornai, 1990).

z obdobia Pražskej jari 1968 socializmu s ľudskou tvárou, ktorých ekonomickým protagonistom bol Ota Šik⁷ a dostalo názov tretia cesta. Ďalšia skupina sa snažila o realizáciu reformy centrálne riadenej ekonomiky v zmysle perestrojky. Opačné názorové skupiny boli zástancami návratu k trhovej ekonomike s rôznymi podnázormi od typicky kapitalistickej cez trhovú socializmus až po sociálne trhovú ekonomiku. Uvedené názorové prúdy niekedy neboli obsahovo konzistentné a navyše názory ich nositeľov sa v čase vyvíjali.

Príprava transformačného postupu organizačne prebiehala na federálnej úrovni dvoma cestami⁸:

- 1) Federálna vláda Mariána Čalfu na začiatku roka 1990 k príprave scenára transformácie centralistického administratívno-prikazovacieho systému vytvorila pracovný tím, ktorý koordinoval podpredseda federálnej vlády Valtr Komárek. Tento pracovný tím bol rozsiahly a snažil sa diskusiami zosúladiť spomínané veľmi nesúrodé názorové prúdy a nezdalo sa, že v horizonte polroka dospeje k použiteľnému výsledku.
- 2) Na jar 1990 bola pri federálnom ministerstve financií vytvorená úzka konceptorská skupina, ktorej úlohou bolo spracovať náplň a postupnosť jednotlivých transformačných krokov vrátane ich časovej a vecnej nadväznosti⁹. Mala za úlohu pripraviť to tak, aby mohol byť po plánovaných voľbách v júni 1990 čo najskôr predložený na prerokovanie novoutvorenému federálnemu parlamentu (čo sa naozaj stalo začiatkom septembra 1990).

Transformačné koncepcie boli v podstate štyri. Spomínaná „komárkovská“, potom „vlasákovská“ (vypracovaná na pôde českej vlády), reformná predstava Nezávislého združenia ekonómov Slovenska (ďalej NEZES) a „federálna“ vypracovaná spomínanou úzkou skupinou pri ministerstve financií. Táto konceptorská skupina spracovala svoj návrh pod názvom Strategie ekonomické reformy, ktorá bola nakoniec prijatá federálnou vládou a pripravená na povolebné legislatívne schvaľovanie s týmito hlavnými bodmi:

- 1) Predpokladala v podstate súbežné uskutočnenie liberalizácie cien (vrátane vnútornej konvertibility meny) a privatizácie štátneho majetku.

⁷ Ota Šik bol český komunistický ekonóm a politik Pražskej jari. Do povedomia vošiel ako tvorca hospodárskych reforiem, neskôr často označovaných ako tretia cesta. Emigroval do Švajčiarska a v roku 1989 bol profesorom ekonómie na Vysokej škole hospodárskych a sociálnych vied v Sant Gallene vo Švajčiarsku.

⁸ Pri opise prípravy a realizácie ekonomickej reformy sa opierame hlavne o spomienky Pavla Hoffmanna publikované v časti 1.2. na stranách 7 až 38 publikácie: (MORVAY a kol, 2005)

⁹ Pracovala v zložení: Barčák – neskôr Stračár, Dlouhý, Dyba, Ježek, Hoffmann, Klaus, Miller, Tošovský a Tríska).

- 2) Popri rozsiahlej malej privatizácii a začatí reštitučných procesov – plánovala značnú časť majetku štátnych podnikov medzi obyvateľov mimoriadnym spôsobom, prostredníctvom kupónovej metódy.
- 3) Súčasne s liberalizáciou cien sa uskutoční aj liberalizácia dovozu a vývozu sprevádzaná prechodom k rovnovážnemu výmennému kurzu koruny, podloženému jej zodpovedajúcou devalváciou.
- 4) Postupná premena daňovej sústavy.
- 5) Makroekonomický rámec tohto procesu (zahrnujúci najmä reštriktívnu rozpočtovú a menovú politiku), načrtla nevyhnutné inštitucionálne zmeny a vymedzila aj základné elementy záchranej sociálnej siete, povolanej zmiernovať nepriaznivé dôsledky navrhovaných transformačných krokov na životnú úroveň obyvateľstva.

Federálne zhromaždenie začiatkom septembra 1990 schválilo ekonomickú reformu v podstate v podobe konceptorskej skupiny s niektorými prvkami „vlasákovskej“ skupiny. Táto reforma bola v súlade s washingtonským konsenzom, mala rýchly priebeh a v našich podmienkach sa pre ňu vžil nie úplne správny názov *šoková ekonomická transformácia*.

Šoková ekonomická transformácia a jej hlavné časti

Ekonomická transformácia československej ekonomiky začala 1. januára 1991 a pokračovala až do rozdelenia Československa na prelome rokov 1992/93. Spočívala v týchto hlavných krokoch:

Jednorazová liberalizácia cien k 1. januáru 1991 sa týkala všetkých cien vrátane odstránenia dvojokruhového systému cien. Na liberalizáciu cien nadväzovali v rýchлом slede:

- všeobecné uvoľnenie sféry súkromného podnikania,
- opustenie plošnej regulácie miezd,
- zavedenie vnútornej konvertibility koruny, teda zrušenie devízových regulácií
- a otvorenie vnútorného trhu zahraničnej konkurencii.

Tieto reformné kroky boli makroekonomicky rámcované takto:

- reštriktívna rozpočtová politika (vrátane obmedzenia dotácií štátnym podnikom),
- reštriktívna menová politika (priama regulácia peňažnej zásoby, určovanie úverových limitov),
- mzdová regulácia dvoma formami (stanovenie hornej hranice rastu nominálnych miezd a zavedenie stáleho inštitútu tripartitných rokovaní medzi vládou, zamestnávateľmi a odbormi),

- razantná devalvácia (v roku 1990 boli tri devalvácie z 14,29 Kč koncom roka 1989 na 28,00 Kč za americký dolár koncom roka 1990).

Krátkodobým dôsledkom tejto šokovej ekonomickej transformácie podľa štatistických údajov za rok 1991 bol pokles tvorby hrubého domáceho produktu o 11,5 % (v SR -14,6 %), inflácia (ako dôsledok zámernej transformačnej devalvácie) dosiahla až 56,7 % (v SR 61,2 %), reálne mzdy sa znížili takmer o 24 % a zodpovedajúco týmto posunom došlo aj k značnému znehodnoteniu úspor obyvateľstva.

Tieto razantné transformačné kroky viedli v roku 1991 k uvedenému poklesu nazývanému transformačná recesia, ktorá pri hrubom domácom produkte rýchlo odznela, lebo už v roku 1993 došlo k obnoveniu jej rastu. Aj miera inflácie vykazovala zreteľne klesajúci trend. Oveľa horšia bola situácia v sociálnych ukazovateľoch, ako je nezamestnanosť. Tam nedošlo k rýchlemu odznievaniu transformačnej recesie a predovšetkým na Slovensku bola situácia s nezamestnanosťou výraznejšie horšia ako v Čechách. Horšia bola aj v ďalších uvádzaných ukazovateľoch, ale v nezamestnanosti to bolo zvlášť citeľné. Federálna vláda na to hneď nereagovala primeranými politikami, čo bol jeden z dôvodov skorého rozdelenia Československa.

Obnovenie trhovej ekonomiky

Ekonomická transformácia z roku 1991 si kládla za cieľ obnoviť trhovú ekonomiku, čo sa týkalo týchto trhov:

- 1) **Trh tovarov a služieb**, ktorý bol obnovený liberalizáciou cien, malou privatizáciou, obnovením súkromného podnikania, ale aj liberalizáciou zahraničného obchodu. Jeho obnovenie bolo rýchle, avšak sprevádzané veľkou infláciou, ktorá odznievala niekoľko rokov.
- 2) **Trh práce** bol obnovený ukončením centrálného určovania miezd a samostatným konaním podnikov. Dovtedajšia skrytá prezamestnanosť sa zmenila skutočnú nezamestnanosť, ktorú mala riešiť vytvorená sociálna sieť. Nárast nezamestnanosti na Slovensku bol veľmi výrazný (kvôli rozpadu trhov Východu hlavne zbrojných produktov), nebol dobre zvládnutý a prerástol do dlhodobej nezamestnanosti, ktorá v tej či inej podobe pretrváva dodnes.
- 3) **Trh kapitálových statkov** síce nebol formálne vytvorený, ale privatizáciou vznikli súkromní vlastníci a liberalizácia zahraničného obchodu nútila k prispôbovaniu

štruktúry produkcie aj štátne podniky, čo prirodzene obnovilo trh kapitálových statkov.

- 4) **Trh finančného kapitálu** vznikol hlavne kupónovou privatizáciou a obnovením používania štátnych dlhopisov, čo spolu so vznikom komerčných bánk, investičných spoločností a búrz cenných papierov viedlo k rýchlemu vzniku trhu finančného kapitálu. V dôsledku nedostatočnej regulácie fondov kupónovej privatizácie žiaľ došlo k útlmu prvotného boomu kapitálového trhu u nás.
- 5) **Trh peňazí** bol obnovený vznikom centrálnej banky, ktorá uplatňovala reštriktívnu menovú politiku, čo spolu so vznikom konkurenčného prostredia komerčných bánk viedlo k trhovému úroku, ktorý zohľadňoval trhovú cenu peňazí. Komerčný bankový sektor sa v ďalších rokoch nevyhol nestabilite, ktorá súvisela hlavne s ich privatizáciou a s nedobytnými úvermi podnikov.
- 6) **Devízový trh** bol razantne obnovený postupnou výraznou devalváciou domácej meny spojenou s liberalizáciou zahraničného obchodu a konvertibilitou meny. Trh Rady vzájomnej hospodárskej pomoci¹⁰ sa úplne rozpadol a Československo sa opätovne stalo členom MMF a Svetovej banky.

Jednotlivé trhy boli síce obnovené rýchlo, avšak v ďalších rokoch sa niektoré súvisiace problémy a dôsledky prejavovali dlho (ako je dlhodobá nezamestnanosť na Slovensku).

Dlhodobé výsledky šokovej ekonomickej transformácie

Zo strednodobého hľadiska treba považovať československú a následnú slovenskú ekonomickú transformáciu za úspešnú, lebo transformačná recesia bola krátka a relatívne plytká a následný hospodársky rast ju úspešne vymazal.

Z hľadiska napravenia spomínaného dlhodobého zaostávania Slovenska za Rakúskom to však zatiaľ nie je úspešný príbeh. Od odchodu okupačných vojsk z Rakúska v roku 1955 do roku 1990 uplynulo 35 rokov, počas ktorých získalo voči našej zaostávajúcej centrálne plánovanej ekonomike očividný náskok. Tento sa za obdobie od roku 1990 do terajšieho roku 2025, teda tiež 35 rokov, nepodarilo vymazať¹¹. Dôvodom je úspešná hospodárska politika Rakúska (úspešný vstup do Európskej únie, profitovanie z otvorenia hraníc a pod.), hĺbka deformovania našej ekonomiky centrálnym plánovaním v rámci RVHP, ale aj chyby v 35-ročnej hospodárskej politike na Slovensku.

¹⁰ RVHP – šlo o obchodnú organizáciu, ktorá za studenej vojny združovala krajiny sovietskeho bloku.

¹¹ Je to v protiklade s revolučnými predstavami roku 1989, keď zaznievali sľuby dobehnúť Rakúsko vo veľmi krátkom čase, niekoľko rokov. Snáď najpesimistickejšia predstava bola 10 rokov.

Takéto dobiehanie vyspelejšej ekonomiky sa obvykle kvantifikuje v zmysle teórie konvergenzie. Podľa nej chudobnejšie ekonomiky či regióny *ceteris paribus* rastú rýchlejšie ako tie bohatšie, až kým sa v budúcnosti nevyrovnajú v produktivite. (Korotayev, 2011)

Po transformačnej recesii v roku 1991, ekonomických dôsledkoch rozdelenia Československa na prelome rokov 1992/93 a období neúspešnej hospodárskej politiky v rokoch 1994 – 1998 nastala úspešná konvergencia hospodárskej výkonnosti Slovenska k priemeru Európskej únie (ďalej EÚ), spôsobená reformným procesom súvisiacim s našim vstupom do EÚ. V tom období sa robili relatívne komplexné vedecko-výskumné práce, ktoré okrem iného analyzovali a prognózovali slovenské konvergenčné procesy. (Páleník 2003), Okáli 2003)¹² V zhode s týmito prognózami Slovensko do roku 2010 konvergovalo o 20 percentuálnych bodov.

Počas krízy v rokoch 2008 až 2010 sa rozbehla intenzívna diskusia o jej príčinách. Medzi iným sa uvádzalo aj prílišné spoliehanie sa na hrubý domáci produkt ako dominantný ukazovateľ úspešnosti hospodárskej politiky. Výsledkom boli zložené ukazovatele, ale aj používanie disponibilného dôchodku domácností (ďalej DDD) na meranie reálnej konvergenzie životnej úrovne. (Páleník, 2014)

V roku 2000 malo Slovensko životnú úroveň 52 % priemeru EÚ27 a v roku 2010 až 73 %¹³. Táto etapa úspešného konvergenčného procesu o zhruba 2 p. b. ročne skončila v roku 2010. Odvtedy sa reálnu konvergenciu Slovenska nepodarilo obnoviť, keď bola v roku 2022 len 67 % z priemeru EÚ27. Podotýkame, že Rakúsko malo v roku 2022 životnú úroveň 121 % EÚ27 a po 35 rokoch dobiehania Rakúska slovenské domácnosti majú len o niečo viac ako polovičnú životnú úroveň Rakúska.

Zhrnutie a záver

Československú menovú reformu v roku 1953 možno považovať za zavŕšenie procesu oslabovania trhového ekonomického systému po komunistickom prevrate vo februári 1948, a to oficiálnym zrušením alebo faktickým ukončením jednotlivých trhov, ktorými sa vyznačuje

¹² Ekonomická výkonnosť bola meraná hrubým domácim produktom. Aby sa zohľadnila veľkosť krajín, prepočítaval sa na jedného obyvateľa, a aby sa zohľadnili cenové rozdiely krajín, prepočítalo sa na paritu kúpnej sily. Hospodárska výkonnosť krajiny sa porovnáva k priemeru Európskej únie, vtedy EÚ25.

¹³ Prepočítané z údajov Eurostatu „Adjusted gross disposable income of households per capita [sdg_10_20]“ (Eurostat, 2023).

trhová ekonomika. Tým bol československý hospodársky systém systémovo presmerovaný na centrálne plánovanú ekonomiku. V konkurencii trhových ekonomík neuspela.

Dokladom toho je porovnanie Slovenska a Rakúska, keď po druhej svetovej vojne bolo Rakúsko dokonca v horšej ekonomickej situácii ako Slovensko. Hospodársky neúspech centrálne riadenej ekonomiky výstižne dokladá priepastný rozdiel medzi životnou úrovňou na Slovensku a v Rakúsku v roku 1989, keď v dôsledku nežnej revolúcie boli otvorené hranice a Slováci šli masovo navštevovať a nakupovať v Rakúsku a nie naopak.

V období pádov komunistických režimov okolo roku 1989 sa vytvoril štandardný reformný balíček zvaný washingtonský konsenzus, ktorý mal svojich kritikov a aj alternatívy. Šlo o ťažkú úlohu, lebo nemal historickú paralelu a ani svoju teóriu, pričom bolo treba zohľadňovať miestne špecifiká.

Po nežnej revolúcii boli u nás rôzne názory na ekonomickú transformáciu od predstavy realizovať reformu z obdobia Pražskej jari 1968 nazývanej tretia cesta cez reformu centrálne riadenej ekonomiky v zmysle „perestrojky“ až po návrat k trhovej ekonomike v jej rôznych podobách. Po organizačnej stránke ekonomickú reformu pripravovali celkom štyri skupiny.

Po voľbách v júni 1990 bola legislatívne prijatá ekonomická reforma v podobe „konceptorskej“ skupiny s niektorými prvkami „vlasákovskej“ skupiny. Táto reforma bola v súlade s Washingtonským konsenzom a mala rýchly priebeh. Vžil sa jej názov šoková ekonomická transformácia a začala 1. januára 1990.

Jej razantné transformačné kroky viedli v roku 1991 k hospodárskemu poklesu nazývanému transformačná recesia, ktorá z hľadiska HDP rýchlo odznela, lebo už v roku 1993 došlo k obnoveniu jej rastu. Aj miera inflácie vykazovala zreteľne klesajúci trend. Oveľa horšia bola situácia v sociálnych ukazovateľoch, ako je nezamestnanosť.

Ekonomická transformácia z roku 1991 si kládla za cieľ obnoviť trhové ekonomiku, konkrétne (1) trh tovarov a služieb, (2) práce, (3) kapitálových statkov, (4) finančného kapitálu, (5) peňazí a (6) devíz, ktoré boli síce obnovené rýchlo, avšak v ďalších rokoch sa niektoré súvisiace problémy a dôsledky prejavovali dlho (ako je dlhodobá nezamestnanosť na Slovensko).

Z hľadiska napravenia dlhodobého zaostávania Slovenska za Rakúskom to však zatiaľ nie je úspešný príbeh. Po transformačnej recesii v roku 1991, ekonomických dôsledkoch rozdelenia Československa na prelome rokov 1992/93 a období neúspešnej hospodárskej politiky v rokoch 1994 – 1998 nastala úspešná konvergencia hospodárskej výkonnosti Slovenska spôsobená reformným procesom súvisiacim s naším vstupom do EÚ. Táto úspešná

konvergencia trvala len do roku 2010, lebo po hospodárskej kríze v rokoch 1998 až 2010 sa na Slovensku nepodarilo znovu naštartovať konvergenčný proces.

Od odchodu okupačných vojsk z Rakúska v roku 1955 do roku 1990 uplynulo 35 rokov, počas ktorých získalo Rakúsko voči našej zaostávajúcej centrálne plánovanej ekonomike veľký náskok, ktorý za obdobie od roku 1990 do terajšieho roku 2025, teda tiež 35 rokov, nebol vymazaný. Životná úroveň na Slovensku je len o niečo viac ako polovica rakúskej. Dôvodom je dobrá hospodárska politika Rakúska (úspešný vstup do Európskej únie, profitovanie z otvorenia hraníc a pod.), hĺbka deformovania našej ekonomiky centrálnym plánovaním v rámci RVHP, ale aj chyby v 35-ročnej hospodárskej politike na Slovensku.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

DURMAN, Karel. Útěk od praporů : Kreml a krize impéria 1964 – 1991. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 1998. 531 s. ISBN 80-7184-672-4.

EUROSTAT. Households - statistics on income, saving and investment. Eurostat, 2023. [cit. 2024-03-11]

Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Households_-_statistics_on_income,_saving_and_investment#General_overview

KORNAI, János. (1990): Cesta k svobodné ekonomice (Vášnivý pamflet ke věci ekonomického přechodu). Preklad z maďarského originálu „ Indulator röpirat a gazdasági átmenet ügyében“ a na základe rozšíreného a revidovaného vydania v USA. Praha: Academia 1990, 164 s.

KOROTAYEV, Andrey – ZINKINA, Julia – BOGEVOLNOV, Justislav – MALKOV, Artemy. Global Unconditional Convergence among Larger Economies after 1998? Journal of Globalization Studies roč. 2 (2011), čís. 2, s 25–62.

KUNZ, V. Základy financí, Cenné papíry. Ústí nad Labem: Reneco, 1998, 60s.

MORVAY, Karol. a kol. Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska. Bratislava, ÚSSE SAV 2005. 330 s. [cit. 2024-02-10] dostupné na: https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/31_transekonom.pdf

OKÁLI, Ivan a kol. (1999): Zhodnotenie doterajších výsledkov transformačného procesu v slovenskej ekonomike, náčrt jeho otvorených problémov a ďalšieho postupu z hľadiska úloh hospodárskej politiky. [Expertízne štúdie, č. 31.] Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej

ekonomiky SAV, 331 s. [cit. 2024-04-17] dostupné na:
https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/31_transekonom.pdf

OKÁLI, Ivan – GABRIELOVÁ, Herta – PÁLENÍK, Viliam – KVETAN, Vladimír – ĎURAŠ, Ján – HRIVNÁKOVÁ, Jana. Aktualizácia hodnotenia výkonnosti slovenskej ekonomiky – predpokladané trendy jej vývoja do roku 2010 : Kapitola 6. In ŠIKULA, Milan a kol. Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej únie. Bratislava : Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 2003, s. 157 – 190. VS, 28. ISBN 80-7144-130-9. [cit. 2024-05-24] Dostupné na: <https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/Essi2003.pdf>

PÁLENÍK, Viliam – KVETAN, Vladimír – ĎURAŠ, Ján – HRIVNÁKOVÁ, Jana. Development Scenarios and Convergence of Slovak Economy towards the European Union Average. In: Ekonomický časopis. Bratislava : Ekonomický ústav SAV : Prognostický ústav SAV, roč. 51, č. 9 (2003), s. 1077 – 1097.

PÁLENÍK, Viliam – PETRÍKOVÁ, Kristína. Measuring economic performance and public welfare. In Let's talk happiness - Beyond GDP, Brussels 10.7.2014 : presentations and speeches [online]. - BRUSSELS : European Economic and Social Committee (EESC), 2014, p. 1-13. [cit. 2015-11-20] Dostupné na: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs>

PÁLENÍK, Viliam. Trhový hospodársky systém a československá menová reforma v roku 1953. Revue spoločenských a humanitných vied, roč. 12 (2024), č. 3-4 ISSN 1339-259X

SAMUELSON, Paul Anthony. Ekonómia I. II. Bratislava: Bradlo, 1992, 965 s.

SAUERLAND, Dirk.: Wirtschaftssystem in: Gabler Wirtschaftslexikon. [cit. 2024-03-11] Dostupné na: <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/wirtschaftssystem-49219>

STIGLITZ, Joseph Eugene. Whither Reform? Ten Years of the Transition. [Annual Bank Conference on Development Economics.] Washington: The World Bank, 1999.

ŠULC, Zdislav. Stát a ekonomika (Příspěvek k teorii hospodářské politiky). Praha: Karolinum 2004, 350s.

VENCLOVSKÝ, František – PŮLPÁN, Karel a kol. Dějiny měnových teorií na českém území. Praha: Oeconomica, 2005, 486 s.

WESTAD, Odd Arne. The Cold War and the international history of the twentieth century. Cambridge University Press, 2010-03-25. (1.) ISBN 978-1-139-05611-3. . [cit. 2024-03-11] Dostupné na: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/cambridge-history-of-the-cold-war/cold-war-and-the-international-history-of-the-twentieth-century/3A9609A7343E1F6E0A50998B3AB3886E>

WILLIAMSON, John. Did the Washington Consensus Fail? www.iie.com 2002 [cit. 2024-05-24] Dostupné na:
<https://web.archive.org/web/20080829004149/http://www.iie.com/publications/papers/williamson1102.htm>

ŽALOUDEK, Karel. Hospodářský systém. in: Encyklopedie politiky, Libri, 1999, 559 s.

Elektronické zdroje:

<https://beliana.sav.sk/>

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199237043.001.0001/acref-9780199237043>

<https://www.upn.gov.sk/>

<https://www.wikipedia.org/>

KONTAKT

RNDr. Viliam Páleník, PhD.

Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

Šancová č. 56, 811 05 Bratislava

viliam.palenik@savba.sk